

Немкович О. М.

ПЕРШІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ СТАНІСЛАВА ЛЮДКЕВИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У кожен історичний період у науці актуалізується певна проблематика, співзвучна провідним ідеям розвитку культури, наукового знання свого часу. З цього погляду, характерним є поглиблене вивчення сучасною українською гуманітаристикою культурного процесу доби національного культурного відродження, зокрема другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., знакових для неї явищ, постатей. У цьому переконують і сучасні тенденції в розвитку художньої і наукової творчості.

Нинішні державотворчі процеси, вивільнивши мистецтво і науку від тиску ідеології, властивого радянській добі, сприяють позитивним зрушенням в українознавстві як міждисциплінарному напрямі гуманітарної науки. Нині не лише розширюється його проблемно-тематичне коло, переоцінюються й уводяться в науковий обіг невідомі або замовчувані явища, які зазнавали тенденційного тлумачення за радянського часу. Здійснюється всебічне обґрунтування нового, порівняно з радянським часом, концепційного вектора сучасного українознавства, спрямованого на осмислення національної культури як суб'єкта світового культурного простору. Тому провідного значення набувають наукові дисципліни й галузі гуманітарної науки, які найбільшою мірою забезпечують вихід сучасного українознавства на якісно новий рівень. Особливої ваги набуває дослідження тем, проблем, явищ, процесів, які найбільшою мірою сприяють науково об'єктивному розвитку українознавства на межі ХХ–ХХІ ст.

Серед проблем, актуалізованих українською гуманітарною наукою в останні десятиліття, наголосимо зокрема на тих, які пов'язані з осмисленням історичних передумов сучасного розвитку української культури. Увагу до них стимулюють і особливості перехідного періоду, який увінчує великий історичний цикл, поєднує століття й тисячоліття, спонукаючи до осягнення історичного шляху науки, культури, до їх досвіду. Отже, зростання зацікавленості сучасних науковців діяльністю визначних особистостей, явищами, здобутками художньої і наукової творчості другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. є закономірним тому, що той час по відношенню до нинішнього багато в чому аналогічний, він є попереднім витком спіралеподібного руху історії. Так, активним входженням української культури у міжнародний духовний простір на межі ХІХ–ХХ ст. зумовлено формування відповідних ідей, тем, проблем, понять, загалом концептуальних засад культури, співзвучних сучасним. Для наукового знання то була доба формування ознак, які стали домінуючими, починаючи із середини ХХ ст., зокрема інтегративних процесів у їх найрізноманітніших аспектах і проявах. Так вибудовується певна «арка», яка поєднує межі ХІХ–ХХ і ХХ–ХХІ ст.

Спостерігаємо посилену увагу гуманітарних дисциплін до творчості видатних митців і вчених періоду національного культурного відродження, яка за своїм значенням переростає межі конкретних сфер діяльності і певних історичних періодів, знаменує кульмінаційні моменти в розвитку процесів, смислоутворювальних для української культури. Її опрацювання набуває актуальності не лише в контексті специфічної наукової проблематики, а й у розкритті сутнісних ознак ментальності, духовних основ української нації, її самобутності і ролі у світовому соціокультурному процесі. У цьому сенсі, показовим є дослідження спадщини Лесі Українки й І. Франка в літературознавстві, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського в історіографії,

П. Чубинського в етнології, М. Лисенка, визначних представників виконавських шкіл, дослідження глибше й об'єктивніше завдяки відкриттю нових, не типових для радянського часу аспектів. Характерним є й зростання уваги представників сучасної гуманітаристики, зокрема музикознавців, до Тараса Шевченка, однієї з ключових постатей в історії української культури. На сучасному етапі не лише вшановуємо його пам'ять як геніального поета, а й осмислюємо відтворення в його творчості провідних ідей національно-визвольної боротьби українського народу, виявлення глибини історичного бачення поета, складну і багатогранну філософську, морально-етичну, естетичну проблематику його творчості, у якій постає історія і духовне життя українського народу. Відбувається усвідомлення того, що поезія Т. Шевченка – це один із найяскравіших за всю історію суб'єктивно особистісних виявів етнопсихологічного ества, найхарактерніших морально-етичних ознак, художньої свідомості української нації. Осмислюється концентрація у творчості Кобзаря духу, змісту, проблематики, форм новітньої національної культури. Відбувається рефлексія його виняткової формотворчої ролі в історії української культури (мови, літератури, освіти, музичної творчості, театру, науки тощо), розкривається його синтезуюче значення у становленні української нації, у її подальшій долі. Т. Шевченко осягається як мислитель, пророк національного відродження України, речник нації.

Закономірно, що спадщина Т. Шевченка вперше стала предметом наукового опрацювання в різних сферах української гуманітарної науки, зокрема в музикознавстві, саме в період національного культурного відродження, на межі XIX–XX ст. Тоді, під час активного становлення академічної української культури, на основі асиміляції західних здобутків, на ґрунті місцевих культурних традицій увагу українських учених привертала переважно постаті митців, які досягли найвищих здобутків на цьому шляху, відіграючи синтезуючу роль у тогочасному національному культурному процесі, необхідну для осмислення його. Наприклад, не випадково так широко обговорювалась у тогочасній музичній критиці й публіцистиці багатогранна діяльність М. Лисенка. У цьому контексті перебуває звернення тогочасної гуманітаристики і до творчості Кобзаря. Зацікавлення музикознавців питаннями шевченкознавства зумовлено тим, що вже тоді виявився непересічний вплив поета на українську музичну культуру, насамперед на становлення композиторської школи. Як уже зазначалося, ще С. Людкевич у своїх шевченкознавчих працях наголошував: важко назвати українського композитора, який би не звертався до поезій Кобзаря. З шевченкіаною у творчості М. Лисенка значною мірою пов'язаний процес кристалізації національної музичної мови й національного музичного стилю. Природно, що на межі XIX–XX ст., у період становлення українського музикознавства як наукової галузі, ці провідні тенденції, а отже, і вплив на них Т. Шевченка привертала увагу українських музикознавців – С. Людкевича М. Грінченка, С. Смаль-Стоцького та ін.

Показово, що серед багатьох тогочасних авторів музикознавчих праць були насамперед діячі, які прагнули осмислити концептуальні теоретичні проблеми українського музикознавства, вони найбільшою мірою сприяли утвердженню цієї, нової на той час наукової галузі. Не випадково, що історично перші ґрунтовні дослідження у працях С. Людкевича, який, як і Т. Шевченко, належав до тих подвижників національної культури, різних за масштабами і напрямками їх діяльності, які сприяли консолідуванню української нації, були її своєрідними діячами-синтезаторами. Їхня творча праця відіграла виняткову історичну роль у тому, що українська нація постала на історичній арені. Першість серед таких діячів, безумовно, належить Т. Шевченкові.

С. Людкевич мав не лише музично-теоретичну, а й філологічну освіту. До навчання у Відні й Лейпцигу він закінчив філософський факультет Львівського університету (1901), здобувши фах учителя з класичної і слов'янської філології. Він певний

час викладав українську мову й літературу в гімназіях Львова і Перемишля. До речі, це виявилось у багатьох його працях про поезію Т. Шевченка. Уже перші наукові роботи С. Людкевича початку ХХ ст. свідчать про енциклопедичну широту його ерудиції, обізнаність у багатьох суміжних науках, міждисциплінарні зв'язки у дослідженні, глибину історичного мислення, розуміння механізмів взаємодії слова і музики, національної своєрідності музики, зумовлене його композиторською діяльністю. Отже, у них помітний європейський рівень, масштабність постаті Людкевича-музикознавця. Його звернення до творчості Т. Шевченка дало навдивовижу плідні результати.

Шевченкознавча проблематика визначила характер уже перших наукових праць С. Людкевича: «Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка», опубліковану в журналі українських студентів «Молода Україна»¹, а також «Про композиції до поезій Т. Шевченка»². Крім того, С. Людкевич звертався до цієї теми в доповіді «Шевченкові поезії в музиці» (12 березня 1911 р., наукова конференція до 50-х роковин від дня смерті Т. Шевченка у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка), у новій редакції своїх перших шевченкознавчих праць: «Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Т. Шевченка»³ (1934) і «Вокальна музика на тексти поезій “Кобзаря”»⁴ (1934), склав перелік музичних творів на слова Т. Шевченка (перша половина 1930-х років).

Мета статті – розглянути дві перші шевченкознавчі праці, які на межі ХІХ–ХХ ст. стали етапними у формуванні українського музикознавства і посіли помітне місце у його подальшій еволюції, зокрема й у розвитку шевченкознавчих досліджень, вони постають характерним явищем науки, культури свого часу, виявляючи їх історично перспективні тенденції, актуальні й сьогодні.

Так, у першій із зазначених статей автор зосередився на трьох основних аспектах обраної проблеми, послідовно розглядаючи їх за дедуктивною логікою: 1) взаємодія музики й поезій в історії художньої творчості; 2) специфіка зазначеного співвідношення в українській народній пісні; 3) вплив особливостей цього співвідношення на поезію Т. Шевченка, засоби, якими досягається її співність. У другій статті розглянуто композиторське прочитання поезій Т. Шевченка, визначено мистецькі принципи, якими забезпечується органічність відповідного музично-поетичного художнього цілого.

С. Людкевич наголошує, що в історії художньої культури слово і музика нероздільні, вони «виступали завжди разом у формі співаної поезії як щось одноцільне, нерозлучне, як одне вираження найрізноманітніших почувань <...> Орфеї, рапсоди, аеди, трубадури, барди, бояни, міннезінгери, кобзарі та інші народні співці, – зазначає С. Людкевич, – були “піснями-співаками” <...> поезія народна, колективна... майже нерозлучно зв'язана зі співом»⁵. Аргументуючи свою думку, він із властивою йому широтою історичного погляду на проблему апелює до грецького (доалександрійського періоду), римського мистецтва, співаної поезії азійських народів. Джерела

¹ Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка / С. Людкевич // Молода Україна. – Львів, 1901. – № 5–6; № 8–9; 1902. – № 4.

² Людкевич С. Про композиції до поезій Т. Шевченка / С. Людкевич // Молода Україна. – Львів, 1902. – № 5.

³ Уперше опубліковано: Людкевич С. Співні та мелодійні основи й прикмети поезії Т. Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / С. Людкевич; упорядкув., ред., перекл., вступ. стаття і примітки З. Штундер. – Львів: Вид-во М. Коць, 1999. – С. 246–254.

⁴ Уперше опубліковано: Людкевич С. Вокальна музика на тексти поезій “Кобзаря” // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / С. Людкевич; упорядкув., ред., перекл., вступ. стаття і примітки З. Штундер. – Львів: Вид-во М. Коць, 1999. – С. 163–175.

⁵ Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / Станіслав Людкевич; упорядкув., вступ. стаття, перекл. та примітки З. Штундер. – К.: Муз. Україна, 1973. – С. 114–116.

цього зв'язку, вважає він, сягають первісного суспільства, коли «почування первісного чоловіка виражались заодно з думками у співній мові»¹. Лише поступово слово і музика диференціювалися, інструментальна її сфера стала самостійним видом музичного мистецтва, повна емансипація поезії від музики відбулась уже у професійній, індивідуальній творчості². Отже, співність поезії, на думку С. Людкевича, є результатом впливу на неї музики: ритміка мелодії накладала відбиток на ритмічну форму поезії, унаслідок чого поетична ритміка ставала співною. Тому народні пісні, у яких поезія і слово є нероздільними, слід розглядати як синтетичне ціле. «Процес мелодійного впливу на ритмічну форму поезії»³, – зазначає автор, – виразно виступив в українських народних піснях. Отже, далі музикознавець аналізує конкретні особливості української музично-поетичної творчості, що зумовлюють її співність, зокрема, говорить про строфічність будови відповідних зразків, гнучкість граматичних акцентів, про те, що «в українській народній співаній поезії мусила виробитись якась складна, випадкова, спільна обом принципам ритмічна засада. Ця засада, доволі скомплікована, що виражає відношення ритмічних змагань поетичного тексту до мелодії, пояснює нам найкраще усі явища, усі мнимі нерівності у віршовій ритміці тексту»⁴. У зв'язку з цим дослідник зазначає: «<...> У текстах українських народних пісень, записаних у збірниках, є лиш половина ритміки цих пісень; друга половина лишилась живцем відтята в мелодії, якої, на жаль, звичайно не записується»⁵. Він також посилається на подібні спостереження П. Сокальського, О. Потебні, О. Колесси, Ч. Неймана та інших дослідників.

С. Людкевич наголошує на необхідності розуміти співвідношення ритміки слова і музики в українській народній музично-поетичній творчості, щоб осмислити «ритміку і співність в поезії Тараса Шевченка»⁶. «Співність форми Шевченка», за С. Людкевичем, є «майже інтегральною частиною того, завдяки чому Шевченко є поетом народним», тобто «речником усього українського народу»⁷. Отже, такий статус Кобзаря зумовлений не лише змістом його творів, «<...> добра друга половина цього значення поета лежить у формі його поезій <...> Поезія Шевченка при всіх літературних впливах залишилась найближчою українській народній поезії, зросла в органічному зв'язку з нею і є найкращим вицвітом її. Шевченко – останній великий Кобзар України в якому злилась, зіндивідуалізувалась і піднеслась до артистичної творчості уся колективна українська поезія – за змістом і за формою»⁸.

Учений аналізує перейняті Т. Шевченком із народної пісні поетичні засоби, зокрема строфічний паралелізм, алітерації, характерні закінчення рим, змінність ритмічної форми та інші «співні прикмети його поезії». Саме вони, а також «характер» поезій Т. Шевченка зумовили популярність його поезій «між різними верствами суспільства, особливо між народними масами»⁹. На основі аналізу перетворених у поезіях Т. Шевченка провідних ознак народного художнього мислення С. Людкевич в іншій своїй розвідці доходить такого висновку: «Т. Шевченко як людина і поет – це

¹ Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / Станіслав Людкевич; упорядкув., вступ. стаття, перекл. та примітки З. Штундер. – К.: Муз. Україна, 1973. – С. 115.

² Там само, с. 116.

³ Там само, с. 117.

⁴ Там само, с. 118.

⁵ Там само, с. 119.

⁶ Там само, с. 120.

⁷ Там само, с. 120.

⁸ Там само, с. 120–121.

⁹ Там само, с. 131.

не тільки індивідуальність особиста, неподільна, але також найкращий тип і втілення української вдачі і характеру, типовий репрезентант, що так скажу, української народної індивідуальності»¹. Відтак, органічним є важливе зауваження дослідника, що подібне дослідження «має й національне значення»².

Спостереження Людкевича-філолога щодо форми поезій Т. Шевченка продовжує Людкевич-музикознавець частково у першій, та головне – у другій праці. Провідною в них є ідея «зворотного впливу поезії Шевченка на музичну продукцію та через те на розвій української музики»³. Уже на початку дослідник наголошує, що більшість східних і західних українських композиторів звертається до поезій Т. Шевченка, тим самим утворюючи велику шевченківську музичну бібліотеку⁴. У зв'язку з цим автор підкреслює, що «музикальний “Кобзар”» має відповідати «змістом музичним і формою змістові і формі поезії»⁵, а «музикант, який хоче складати музику до Шевченка, мусить рахуватись не тільки з його індивідуальністю як людини і поета, а ще більше з народною індивідуальністю, яку він репрезентує: хто хоче розуміти, відчутти і відповідно інтерпретувати Шевченка, мусить, безумовно, розуміти і відчутти ту сферу, з якої вийшла поезія Шевченка. Поезія Шевченка є вицвітом української народної поезії; без розуміння українських народних пісень нема й бесіди про розуміння і інтерпретування Шевченка»⁶. Тому «<...> першим каноном для всякого композита до поезії Шевченка повинно бути не то пізнати, не то совісно студіювати, а вжитися в українські народні пісні, у їх поетичний і музичний зміст і форму, їх взаємозв'язок і відносини. Музика до Шевченка мусить бути так само живим вицвітом українських народних пісень, як його поезія»⁷. Водночас «поезії Шевченка як твори індивідуального артистизму, – уточнює С. Людкевич, – вимагають артистичної музики»⁸. Крім того, у статті висловлено цікаві думки про написання музики на окремі фрагменти текстів Т. Шевченка, про вміння створити відповідну цілісну музичну композицію з базовими музичними закономірностями, її доступність, з погляду виконавських можливостей тощо.

На перший погляд, високий професійний рівень праць природний для музикознавця, який мав європейську університетську освіту, вони є одними з найбільш фахових зразків української музикознавчої думки початку ХХ ст. Однак сьогодні виразно проступає набагато масштабніше значення цих розвідок для українського музикознавства, їх співзвучність головним процесам розвитку музикознавства, загальнонаукового знання, духовної культури часу їх написання, їх відповідність історично перспективним тенденціям, які розвиваються дотепер. Як видатна творча особистість, С. Людкевич тонко розумів найцінніше в сучасних йому науці і культурі, інтуїтивно відчував, прозорливо бачив у них панхронічне за своїм значенням, яке не втратить свого сенсу й цінності через століття, розкривав відповідні позиції у своїй композиторській і музикознавчій творчості. Саме ця ознака його перших шевченкознавчих праць дає можливість говорити про широке, екстравертивне розкриття їх провідних ідей. У цьому сенсі, не випадково, що перші свої наукові праці С. Людкевич

¹ Людкевич С. Про композиції до поезій Т. Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / Станіслав Людкевич ; упорядкув., вступ. стаття, перекл. та примітки З. Штундер. – К. : Муз. Україна, 1973. – С. 134.

² Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка // Там само, с. 132.

³ Там само.

⁴ Там само, с. 114.

⁵ Там само, с. 133.

⁶ Людкевич С. Про композиції до поезій Т. Шевченка // Там само, с. 134.

⁷ Там само.

⁸ Людкевич С. Там само, с. 135.

присвятив поету, виняткове значення якого в українській культурі з часом проступає все рельєфніше. Водночас таке екстравертивне розкриття ідей резонувало у часі з раніше згаданою особливістю культури на межі XIX–XX ст.: «закиданням уперед» (вислів С. Кримського), формуванням тенденцій, які досягли зрілості у другій половині XX – на початку XXI ст.

Зазначені наукові праці С. Людкевича відіграли важливу роль у становленні української музичної шевченкіани. Історично перші з цієї проблематики в українському музикознавстві, вони започаткували цей проблемно-тематичний напрям, зокрема перспективні ідеї, які з часом набули теоретико-методологічного значення, конкретизуються, поглиблюються, доповнюються дотепер, однак за своєю сутністю вони і нині становлять основу музичної шевченкіани. Ідеться насамперед про докладний аналіз принципів засвоєння народної «співаної поезії», що означало його сприйняття ознак народного художнього мислення. А це, своєю чергою, відкривало шлях уже не до інтуїтивного, а до науково об'єктивного (у музикознавчому аспекті) обґрунтування більш загальних положень щодо специфіки національної психології, ментальності, необхідних для розуміння української культури як суб'єкта світового культурного процесу. Саме тому С. Людкевич визнавав значення здійсненого дослідження. Особливо наочно це значення проступає сьогодні, коли в різних сферах гуманітарної науки набуває актуальності ідея формотворчої ролі видатних діячів української культури, нової державницької парадигми в її концептуальному осмисленні. Водночас, охоплюючи поглядом здобутки української шевченкіани, зважаючи на характерні для сучасних праць думки про концентроване відтворення у творчості геніального українського поета етнопсихологічного складу української нації, його духовності, глибинних принципів народнопоетичної творчості, стає зрозумілим, що зазначені ідеї С. Людкевича стали складовою тезауруса вихідних положень, сформованих на межі XIX–XX ст., на які спирається цей міждисциплінарний науковий напрям української гуманітаристики XX – початку XXI ст.

Логічне продовження розвитку зазначених ідей – формулювання вимог до композиторської творчості, які мають забезпечити художню адекватність прочитання в ній поезій Т. Шевченка, – свідчить про те, що С. Людкевич започаткував шевченкознавство як один із головних проблемно-тематичних розділів національного музикознавства, він був безпосередньо причетний до осмислення тогочасних українських музично-культурних процесів, зокрема формування національної музичної мови й національного музичного стилю. Адже вони лежали в основі історичного становлення національної композиторської школи, важливого в контексті входження української культури у міжнародний духовний контекст. У музикознавстві, як саморефлексії музичної культури, розкриття відповідних проблем відбувалось у всіх його галузях, насамперед, в історичному музикознавстві, в музичній критиці і публіцистиці, частково – у музичній естетиці, теоретичному музикознавстві. Звернення до питань національної музичної мови і стилю потребувало розробки кола проблем, на яких ґрунтувалася музично-історична концепція, спрямована на осмислення української музичної культури як складової світової. Отже, опрацювання цієї проблематики безпосередньо пов'язане з кристалізацією українського історичного музикознавства як відносно самостійної субсистеми в межах української музикознавчої науки, репрезентуючи її загалом як галузь української гуманітаристики в межах європейського музикознавства. Започатковані на межі століть, ці процеси протягом XX ст. зазнали різних трансформацій, а в сучасних соціокультурних умовах досягли якісно вищого рівня. У цьому контексті увиразнюється значення перших шевченкознавчих розвідок С. Людкевича, у яких відповідні питання набули найбільш фахового на той час розгляду.

Зазначені публікації С. Людкевича стали знаменною подією у поступовому перетворенні слова про музику на ґрунтовну науку. Ця тенденція визначилася як провідна в українському музикознавстві, повторюючи, хоч і з певним хронологічним відставанням, відповідні реалії загальноєвропейської музикознавчої думки, яка набула розвитку як наукова галузь у другій половині XIX ст. У результаті диференціації синкретично цілісної думки про музику відбувалася активна кристалізація її нового науково-дослідного напрямку, який визначив рівень розвитку, основні результати українського музикознавства XX – початку XXI ст. (на відміну від XIX ст., коли найбільш розвиненою в українському музикознавстві була критична публіцистична). Така еволюція української музикознавчої думки відбувалася шляхом переходу від окремих публікацій, власне наукових розробок у XIX ст., до формування сталої тенденції написання таких праць, яка увиразнилася на початку XX ст.

Протягом 1920-х років зазначена еволюція українського музикознавства вперше набула відносно зрілого виявлення: шевченкознавчі праці С. Людкевича стали одними з хронологічно перших розвідок, ознаменувавши досягнення цього, якісно нового етапу розвитку українського музикознавства. Вони цікаві з погляду того, що логіка розвитку науки у живому процесі дещо коригується конкретними неординарними особистостями. Так, інтенсивне формування національної своєрідності української культури (літератури, музично-драматичного театру, композиторської творчості тощо) протягом XIX ст., осмислення її в міжнародних мистецьких контекстах зумовили висунення на перший план історичної проблематики в мистецтвознавчій думці, зокрема музично-історичної – у музикознавстві. Тому у процесі становлення різних розділів українського музикознавства у другій половині XIX ст. найбільшою мірою визрів ґрунт для кристалізації історичного музикознавства. Тобто, воно мало першим сформуватися як відносно самостійна наукова дисципліна. Однак поява праць С. Людкевича дещо змінила ситуацію. Провідна у його шевченкознавчих працях проблема взаємодії музики й поезії вписується в контекст музичної естетики, як і тема його докторської дисертації («Дві проблеми розвитку звукообразності», 1908), написаної через кілька років у Відні. Вона присвячена, за сучасною термінологією, питанню програмності в музиці. Відтак, одні з перших ґрунтовних, європейських за фаховим рівнем українських наукових музикознавчих розвідок, які підготували ґрунт для формування традиції написання українських музикознавчих праць, найбільшою мірою належали сфері музичної естетики. Не маючи у своїй генезі великого фонду дилетантських і напівдилетантських нарисів з відповідної проблематики, на відміну від історичного музикознавства, музична естетика, завдяки С. Людкевичу, одразу почала розвиватися як наукова дисципліна, так би мовити, «з вершини-джерела». У контексті музично-естетичного доробку українських науковців не лише першої третини XX ст., а й першої його половини, ці праці є одними з фахово найбільш досконалих.

Зосередження на проблемі взаємодії музики й поезії у перших шевченкознавчих працях С. Людкевича показове і з погляду історичної перспективи розвитку українського музикознавства. Дослідник започаткував відповідний проблемно-тематичний напрям в українській музичній естетиці. В особливо складні часи ідеологічного тиску на музикознавство, що найбільше позначилося на актуалізації проблем, пов'язаних з марксистськими теоретико-методологічними засадами (зокрема музично-естетичними), багато питань, порушених у музикознавстві часів національного культурного відродження, розробляти було неможливо. За таких умов питання співвідношення музики й поезії були одними з тих, які українські музикознавці досліджували протягом усієї історії розвитку українського музикознавства. Саме в таких розробках, безпосередньо не пов'язаних з ідеологічними настановами, збагачувався фонд науково цінних ідей, без яких українське музикознавство на сучасному етапі не піднеслося б на якісно вищий рівень.

Іще один аспект у перших шевченкознавчих працях С. Людкевича пов'язаний з певними етапами в еволюції українського музикознавства. Ідеться про їх міждисциплінарний характер, адже у цих розвідках учений уперше виявив свої літературно-філологічні зацікавлення, які органічно поєдналися з музичними. Перша з його розвідок більше літературознавча, ніж музикознавча. Проявом комплексного, міждисциплінарного характеру зазначених праць є й залучення відомостей з інших галузей знань: крім філології, мовознавства (О. Потебня), польської (А. Міцкевич), російської (О. Пушкін) поезії, історії літератури (О. Колесса, О. Пипін), крім громадянської історії (М. Костомаров, М. Драгоманов), етномузикології (П. Сокальський), елліністичної культури тощо. Принагідно варто вказати, що зазначені особливості шевченкознавчих праць С. Людкевича, властиві й іншим його музикознавчим роботам, характеризують його як представника науки відповідного історичного періоду. Справа в тому, що, незважаючи на переважання дискретності в науці початку ХХ ст., рельєфно виявилися й інтегративні процеси. Системоутворювальні тенденції в науковому знанні, які визначили структуру, значною мірою – особливості предметного поля, методологічної ситуації в науці ХХ ст., почали активно формуватися ще в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Одним із найпростіших і найпоширеніших проявів таких синтезуючих процесів був розвиток міждисциплінарних зв'язків. У цьому сенсі, варто згадати, зокрема, кілька міждисциплінарних наук, започаткованих В. Вернадським, значний обсяг даних з антропології, філософії та інших сфер знання, наявні у працях М. Грушевського, у музикознавстві, зокрема, теорію ладового ритму Б. Яворського і статті його українських учнів і послідовників, які залучали у свої праці дані фізики, психології та інших наук. Ідеться, зокрема, про перші дві «Історії української музики» М. Грінченка, який у пошуках критеріїв науковості історичного музикознавства залучав дані акустики, психофізіології, громадянської історії, етномузикології та багатьох інших наук. Однак, на відміну від поширеного на той час в українському музикознавстві примітивного, механічного перенесення даних одних наук в інші, зокрема у музикознавство, без урахування його специфіки, С. Людкевич залучав ідеї інших наук цілком органічно, фахово зріло, творчо переосмислюючи їх відповідно до предмета дослідження. Досконала фаховість літературознавчого й музикознавчого аналізу, спираючись на багатогранні університетські знання і творчий досвід, становили основу органічного поєднання С. Людкевичем даних музикознавства і літературознавства, що випереджало свій час, і набуло поширення у музикознавчих працях уже у другій половині ХХ ст.

Порівнюючи дві зазначені розвідки, переконуємося, що С. Людкевич осмислював закономірності, типові для різних сфер української художньої культури межі ХІХ–ХХ ст. Як дослідник, він уособлював у собі музикознавця, композитора, філолога, йому вдавалося виявити спільні механізми формування української професійної музичної і літературної творчості на основі індивідуально-творчого переосмислення провідних ознак народного художнього мислення. Проникнення С. Людкевича в особливості інтонування, притаманні українському фольклору, належними до яких він вважає співність, зумовлювало формування національного стилю в композиторській, літературній творчості, драматичному театрі, вокальних, інструментальних виконавських школах. Розкриваючи співність як ознаку специфічно національної інтонаційності, як певний спільний знаменник процесу становлення національної своєрідності української літератури і музики, С. Людкевич торкається у своїх перших шевченкознавчих розвідках закономірностей високого рівня узагальнення, типологічних для різних галузей української художньої культури того періоду. Це становить ще одну особливість, якою зумовлено сучасне звучання його праць, адже нинішня парадигма української культури, це, з одного боку, – нагромаджений у мистецтвознавстві досвід, з іншого, – сприяння подальшому осмисленню національної специфіки в художній творчості.

Вивчення відповідних питань із різних галузей музичної культури, мистецьких шкіл, інтерпретаційних процесів у музичній творчості актуалізує нині проблеми виявлення ознак національної ментальності, етнопсихології в різних галузях української музичної культури, зокрема в тих, у яких такі ознаки дослідити найважче, наприклад, в інструментальному виконавстві. С. Людкевич започаткував ці традиції у своїх працях.

Звернення до проблеми взаємодії музики й поезії резонувало і з ширшою, загальноєвропейською тенденцією музичної культури епохи романтизму, яка не втратила своєї актуальності і на початку ХХ ст. Властиве романтичній добі відкриття глибин духовного мікрокосмосу людини загострило проблеми співвідношення музики й поетичного слова, інтонації мовної і музичної в художній творчості, а відтак, – і в мистецтвознавстві. У цьому переконують, наприклад, композиції О. Даргомижського, М. Мусоргського, П. Чайковського, західних романтиків, у яких музична інтонація осмислювалась як така, яка відтворює виразність мовної інтонації і є специфічним відображенням емоційно-психологічного світу людини.

На початку ХХ ст. у творчості поетів-символістів, модерністів, футуристів часто не конкретне слово, а інтонація ставала головним засобом відтворення художньо-естетичного й емоційно-психологічного змісту твору. У мистецтвознавстві проблема інтонації активно обговорювалась у критиці і публіцистиці ХІХ ст., поступово привертаючи увагу дослідників, набуваючи міждисциплінарного характеру. Варто назвати роботи: В. Всеволодського-Генгросса з проблем російської мовної інтонації, німецької школи «слухової філології», для яких характерне зосередження на аналізі інтонації тексту; В. Пётра, створені на межі лінгвістики і музикознавства про співвідношення мови і співу; Б. Асаф'єва, автора теорії музичної інтонації; Б. Яворського, який розглянув поняття інтонації у зв'язку з ладово-конструктивними закономірностями музичного мистецтва, а також його українських послідовників (Н. Вольтер, Ф. Надененка, М. Вериківського, Л. Кулаковського, А. Альшванга та ін.), які тлумачили й популяризували ідеї свого вчителя; М. Грінченка про інтонаційну специфіку музики в аспекті інтонаційного середовища епохи; Б. Навроцького про співвідношення мовної інтонації і музики тощо. Однією з важливих каузальних передумов звернення науковців різного фаху до категорії «інтонація» видається перехід від вивчення загальних закономірностей культури, характерного для культурно-історичної школи, до розгляду мистецтва в його контактах з духовно-психологічними процесами внутрішнього світу людини (О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський та інші представники психологічного напрямку).

Отже, дослідження С. Людкевичем механізмів функціонування музичних, інтонаційно-мелодичних засад творчості Т. Шевченка виходило за межі музикознавства у простір прогресивних процесів тогочасної науки, вписувалось у широкий контекст історично перспективних тенденцій, загальнокультурних, типологічних, характерних для тогочасної європейської культури. Так, зазначені гуманістичні прояви в українській науці на межі ХІХ–ХХ ст., співзвучні українській філософії цього періоду, зрештою, національній ментальності, були на той час альтернативою значному поширенню сцієнтистського світогляду, актуалізованого тогочасними природничими науками-лідерами, відкриття яких докорінно змінювало картину світу і життя суспільства. Гуманістичні тенденції в науковому знанні набули нової актуальності вже у другій половині ХХ ст., особливо на сучасному, постнекласичному етапі його розвитку. Звернення С. Людкевича до однієї з головних міждисциплінарних проблем гуманітарної науки початку ХХ ст., які переконливо репрезентували її гуманістичні ознаки, дає можливість наголосити на незаперечній причетності цих шевченкознавчих розвідок до відповідної фундаментальної тенденції в науці ХХ ст.

Отже, у шевченкознавчих розвідках С. Людкевича відтворено провідні процеси і тенденції в розвитку тогочасного українського музикознавства, зокрема шевченкознавства, як міждисциплінарного проблемно-тематичного напрямку, національної гуманітаристики, української і європейської художньої духовної культури і загалом. Вони містять ознаки, які з часом дадуть підстави говорити про передбачення майбутнього на межі ХІХ–ХХ ст., свідчать про їх причетність до смислоутворювальних тенденцій української духовної культури, у межах яких відбувається «зустріч» різних історичних етапів, виявляється нелінійність часу, виступають непересічні, панхронічні за своїм значенням цінності національної культури, розкривається духовна сутність української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Людкевич С. Про композиції до поезій Т. Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / Станіслав Людкевич; упорядкув., вступ. стаття, перекл. та примітки З. Штундер. – К.: Муз. Україна, 1973. – С. 133–137.

2. Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Тараса Шевченка // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / Станіслав Людкевич; упорядкув., вступ. стаття, перекл. та примітки З. Штундер. – К.: Муз. Україна, 1973. – С. 114–133.

Немкович О. М. Перші шевченкознавчі розвідки Станіслава Людкевича в контексті української культури кінця ХІХ – початку ХХІ століть. Розглянуто перші наукові праці С. Людкевича, виявлено своєрідність відображення в них головних, історично перспективних тенденцій розвитку української музикознавчої науки, національної гуманітаристики, української та європейської культури на межі ХІХ–ХХ ст. Зазначено, що у шевченкознавчих розвідках С. Людкевича відтворено провідні процеси і тенденції в розвитку тогочасного українського музикознавства, зокрема шевченкознавства, як міждисциплінарного проблемно-тематичного напрямку, національної гуманітаристики, української і європейської художньої духовної культури і загалом.

Ключові слова: шевченкознавчі праці С. Людкевича, шевченкознавство, українське музикознавство, національна гуманітаристика, українська духовна культура.

Немкович Е. Н. Первые шевченковедческие исследования Станислава Людкевича в контексте украинской культуры конца ХІХ – начала ХХІ веков. Рассмотрены первые научные работы С. Людкевича, показано своеобразие отражения в них основных, исторически перспективных тенденций развития украинского музыковедения, национальной гуманитаристики, украинской и европейской культур на рубеже ХІХ–ХХ вв. Отмечено, что в шевченковедческих исследованиях С. Людкевича воспроизведены основные процессы и тенденции в развитии украинского музыковедения, в частности шевченковедения, как междисциплинарного проблемно-тематического направления, национальной гуманитаристики, украинской и европейской художественной духовной культуры в целом.

Ключевые слова: шевченковедческие работы С. Людкевича, шевченковедение, украинское музыковедение, национальная гуманитаристика, украинская духовная культура.

Nemkovych O. M. The First Shevchenko Research of Stanislav Ludkevych in the Context of Ukrainian Culture of the Late 19 – Early 21 Century. The article focuses on the first research works by S. Ludkevych. They reveal the range of basic processes in Ukrainian musicology, national humanitarian studies, Ukrainian and European cultures of the 19–20 centuries and their historically projected tendencies. It has been noted that Ludkevych's Shevchenko studies embodied the many processes and trends in the development of Ukrainian musicology, and particularly of Shevchenko Studies as interdisciplinary topical scholarly branch, of national humanitarian studies and Ukrainian and European art and spiritual culture in general.

Keywords: works of S. Ludkevych on Shevchenko, Shevchenko Studies, Ukrainian musicology, national humanitarian studies, Ukrainian spiritual culture.